
Búr ólomkatonák az orosz gyerekek polcain. A búr háború az orosz gyerekek és serdülők szem- szögéből

„Szerettem a búrokat és utáltam az angolokat. Hogy miért? Fogalmam sincs. A legvalószínűbb oka ennek az lehet, hogy a búrok egyszerű, dolgozó, szegény emberek voltak, akik szerették afrikai hazájukat, Transvaalt.” Az idézett sorokat *Valentyin Katajev* szovjet író vetette papírra, aki még a búr köztársaságok és a Brit Birodalom közötti 1899 és 1902 közt, Afrika déli részén dúló háború vége után több évtizeddel is élénken emlékezett arra, hogy a dél-afrikai hadiesemények mennyire áthatották a gyermekkorának egy szeletét. Egy másik szovjet szerző, a Sztálin-díjjal kitüntetett *Valentyin Kosztilev* nagyon hasonló módon gondolt vissza arra, hogy gyermekként milyen hatást gyakorolt rá a búrok és a britek küzdelme: „Nagyon fiatal voltam, amikor kitört az angol-búr háború [...] Ötven év telt el azóta. Mégis emlékszem, hogy a világon minden ember fel volt háborodva a rablói háború miatt, amit az angolok indítottak a békés parasztország, Transvaal ellen.” *Borisz Gorelik* jelen recenzió tárgyául szolgáló tanulmányának fókuszában álló legfontosabb kérdés az, hogy egy semleges ország (az Orosz Birodalom) gyermekei milyen módon értelmeztek egy olyan háborút, amelyben hazájuk nem vesz részt, illetve a harccal, csatákkal, a résztvevő felekkel kapcsolatos narratíváikat milyen tényezők befolyásolhatták. A téma az elmúlt évek háborús konfliktusai által teremtett szomorú aktualitások mellett más szempontokból nézve is

releváns. Az európaiaknak az a nemzedéke, amely megélt két világháborút, a bűrok és a britek összecsapása kapcsán találkozott először a háborúval, neutrális országokban élve, ekkor még leginkább csupán médiaélményként. A tömegek mellett a XX. század meghatározó politikusai, katonái, vagy művészei (lásd az idézett írókat) számára gyermekként a búr háború volt a jelenükben zajló első fegyveres konfliktus, amelynek eseményeit ráadásul követhették.

Borisz Gorelik az Orosz Tudományos Akadémia munkatársa, fő kutatási területe az orosz–dél-afrikai kapcsolattörténet. Az ebben a recenzióban ismertetett tanulmány jól illeszkedik Gorelik eddigi munkásságába. A szerző többek közt vizsgálta már a XIX. század végi orosz zsidók Afrika déli részére történő migrációját, és kutatta a befolyásos Swellengrebel-család példáján keresztül a transzkontinentális vándorlást és a társadalmi mobilizációt, a Holland Kelet-indiai Társaság által uralt koraújkori Fokföld és Oroszország relációjában. Szerkesztésében (és bevezető tanulmányával kísérve) jelentek meg 2022-ben egy kötetbe összegyűjtve, a búr háború egyik orosz résztvevőjének, Jevgenyij Avgusztusznak dél-afrikai témájú írásai. A könyv a dél-afrikai konfliktus külföldi önkénteseivel kapcsolatos fontos forráskiadás (Boris Goreliked.: *A Russian on Commando: The Boer War Experiences of Yevgeny Avgustus*. Johannesburg: Jonathan Ball Publishers. 2022. 270 o.). Mindezek mellett Gorelik tollából született a közelmúltban a rooibos tea történetét bemutató tanulmány is, jól mutatva azt a széles tematikai spektrumot, amelyet a szerző publikációi és kutatásai lefednek.

A jelen recenzió középpontjában álló tanulmány megírása során Gorelik célja azoknak a faktoroknak az azonosítása és elemzése volt, amelyek a századfordulós Orosz Birodalomban élő gyerekek és fiatalok búr háborúval kapcsolatos percepcióit

a leginkább alakították. Ebből a célkitűzésből eredően a kutatás elsődleges forrásait a gyereknaplók, memoárok mellett a kortárs, oroszul elérhető gyermek- és ifjúsági irodalom képezte. Az utóbbi azért is fontos, mert mivel Oroszország nem vett részt az afrikai gyarmatokért folytatott versenyfutásban, így az orosz társadalom túlnyomó többségének a XIX. század végén nem volt közvetlen tapasztalata vagy kapcsolata a búr köztársaságokkal, Afrika déli részével. (Kivételt képez az a 20–30 ezer, főleg zsidó vallású migráns, akik leginkább a mai Litvánia területéről vándoroltak a régióba.) Mindezekből eredően az oroszok számára, szinte a teljes évszázad alatt, Afrika egyfajta távoli, nehezen megközelíthető, de csodákkal teli vidék volt. Az oroszokban a búrokkal és az általuk lakott régióval (illetve a kontinenssel általánosságban) kapcsolatban kialakult romantikus kép megformálásában Gorelik szerint a dél-afrikai hadiesemények kezdetéig az elsődleges szerepet nyugati, főleg brit és francia szerzők, mint például *Thomas Mayne Reid*, vagy *H. Rider Haggard* kalandregényei játszották.

1899 ősze, a Brit Birodalom és a búr köztársaságok közti háború kirobbanása a tanulmányban vizsgált kérdéskör kapcsán megkerülhetetlenül fontos mérföldkő. A búr háború betör az orosz hétköznapi életbe, első körben, hasonlóan más európai országokhoz, híreken, tudósításokon, harctéri fotókon és rengeteg illusztráción keresztül. Moszkvában filmeket vetítettek, amelyekben a szereplők eljátszották a dél-afrikai harcokat, de volt példa idomított állatokkal előadott búr háborúra is. A majmok és disznók részvételével lezajlott küzdelemben, az előbbieket a búrokat, az utóbbiakat a briteket alakították. A szereposztás természetesen a rendezők háborúval kapcsolatos állásfoglalásaként értelmezendő. A búr háború körül kialakult fokozott érdeklődés nem csupán a felnőtteket, hanem a gyermekeket és serdülőket is jellemezte. A bálókban a gyerekek gyakran búroknak öltöztek, és szabadidejükben az orosz

történelem hősei helyett a két dél-afrikai köztársaság harcosait és vezetőit, mint például a Transvaalt irányító Paul Kruger elnököt ábrázoló képeket rajzolgattak. Az orosz ifjúsági magazinok igyekeztek az ebben rejlő piaci lehetőségeket kiaknázni. A régióval és a búrok-britek közt zajló küzdelemmel kapcsolatos tartalmak megjelenítésével ráadásul tovább gerjesztették ezt a jelenséget. Ezekben az írásokban a Thomas Mayne Reid fémjelezte romantikus világ szereplői, a vadászok és a kalandvagyó utazók átadták helyüket a hősiesen küzdő búr parasztoknak. A dél-afrikai heroszok grafikák formájában a könyvek borítóján és az említett folyóiratok lapjain is megjelentek. Gorelik közülük többet elhelyezett a tanulmányban.

A tanulmány egyik fontos erénye, hogy az olvasót szisztematikusan vezeti végig azokon a műveken, amelyek leginkább befolyásolhatták a századforduló orosz gyerekeinek és serdülőinek Afrika déli részével és a búr háborúval kapcsolatos képét és álláspontját. Ezek közé tartozik *Louis Boussenard* francia író *Le Capitaine Casse-Cou* (angolul: *Captain Daredevil*) c. regénye, amelynek főhőse, egy tizenéves francia fiú barátaival együtt Dél-Afrikába utazik és csatlakozik a gerilla módon harcoló búrokhoz. *August Niemann* német szerző *Pieter Maritz, der Buernsohn von Transvaal* (Pieter Maritz, a Young Boer from Transvaal), vagy a szintén német *Kurt Wildenstein, Dolf der Burenland* (Dolf the Boer Hero) könyveinek főhősei ugyancsak kamaszok, fiatalok. A hamburgi Dolf kevéssel a háború kirobbanása előtt érkezik meg Transvaalba, ahol a hadműveletek megindulása után nem sokkal beállt a búrok soraiban harcoló német önkéntesekhez és hősiesen küzdött az ellenséggel. Gorelik kutatása arra is kitért, hogy ezek a művek milyen módon érthették el az orosz olvasókat. A tanulmányból megtudhatjuk, hogy Boussenard művének orosz fordítása magazinokban jelent meg, de lengyel nyelvű kiadás is napvilágot látott. A

Pieter Maritz minden nagyobb könyvesboltban megvásárolható volt. Mindezek jól illusztrálják a búr háborúval kapcsolatos tartalmak iránt megnövekedett igényt az orosz ifjúság körében.

Az adományozás, a köztársaságok ügye iránti szimpátia kifejezésének kontinensszerte megfigyelhető módja volt. (A búrok maguk is indítottak ilyen akciókat, amelyek anyagi támogatás szerzése mellett a háborúval kapcsolatos saját narratívájuk terjesztésének eszközeként szolgáltak). A dél-afrikai ügynökök mellett, természetesen a különböző európai országokban létrejött búrbarát körök is szerveztek gyűjtést. Oroszország sem volt kivétel, ahol viszont ennek kapcsán vita bontakozott ki, amelynek fókuszában a gyermekek álltak. A kormánypárti lapok bíztatták olvasóikat, hogy küldjenek adományokat a búroknak, amit a liberálisok kritikával illettek. A tanulmányban bemutatott érvelésük szerint, a felnőtteknek nem lenne szabad a gyerekeket adománygyűjtés céljából manipulálni.

A búr háború és a semleges országok közti viszony egyik legizgalmasabb aspektusa, az ezekből az államokból származó önkéntesek búrokhoz való csatlakozása. A köztársaságokért a testi épségüket, sőt az életüket kockáztató külföldiek dél-afrikai tevékenységét nagy médiaérdeklődés övezte. A pár sorral fentebb ismertetett művek tükrében nem meglepő, hogy sok orosz gyerek és kamasz fantáziálhatott arról, hogy például a hamburgi Dolfhoz hasonlóan útra kel és beáll a búr harcosok közé. Több tucatnyian el is indultak, de egy serdülőnek sem sikerült túl messzire jutnia, a rendőrség egy-két napon belül hazavitte az otthonról a dél-afrikai harctérre szökni vágyókat. Gorelik megvizsgálta ezeknek a lelkes fiataloknak a társadalmi hátterét. Túlnyomó többségük az Orosz Birodalom európai részének urbánus közegeiből származott. Ugyan a gyerekeket és a kiskamaszokat a rendőrség visszafordította, de a tízes éveik végén járó fiatal oroszok viszont eljutottak a búr erőkig.

A tanulmány összeveti a felnőtt és a gyerek orosz búrbarátok motivációit, és rámutat arra, hogy a két kör köztársaságok iránti szimpátiája eltérő gyökerekből táplálkozott. Az előbbieket a búrbarátokkal kapcsolatos rokonszenve mögött állhatott politikai ideológia. Az imperialistákat például az anglofóbia tolhatta a nagy rivális, a britek ellen harcoló búrok oldalára. Velük szemben az antiimperialisták a kis nemzet birodalmi törekvések elleni küzdelmét látták bele ebbe a háborúba. A gyerekek és a serdülők esetében a búrok iránti rajongás hátterében Gorelik a nacionalizmus, vagy az imperializmuskritika helyett a háborút a jó és a rossz küzdelmeként ábrázoló ifjúsági irodalmi művek hatását azonosítja. Ezek, az orosz gyerekek polcain a búr ólomkatonák mellé bekerülő könyvek és a magazinokban megjelenő dél-afrikai tematikájú írások alapján lesz népszerű a fiatalság körében az a narratíva, amelyben a köztársaságok, bár erőiket tekintve gyengébbek, morálisan a britek felé emelkednek.

A tanulmányban bemutatott számos adat magyar aspektusból is releváns és érdekes. A búrok iránti orosz szimpátia Gorelik által vizsgált megnyilvánulási formái, rítusai közül többnek ismerjük hazai analógiáit. Nemcsak az orosz gyerekek játszottak búr háborúsdit, hanem például *Kosztolányi Dezső* *Öreg pap* c. novellája alapján egyes magyar tantermek az órák közti szünetekben dél-afrikai csataterékké váltak. Orosz társaihoz hasonlóan a magyar serdülők is álmodoztak arról, hogy Afrika déli részére utaznak, hogy csatlakozhassanak a búr harcosokhoz, hasonlóan Kurt Wildenstein regényének főhőséhez, akinek kalandjait 1900-ban már lehetett magyarul olvasni. A mű *Földes Géza* átdolgozásában *A búrok magyar vitéze: egy magyar fiú kalandos története* címmel jelent meg.

A búr háború számos szempontból a világ egyik első közös globális háborús élményeként is értelmezhető. Ezt alátámasztják Gorelik kutatásai. A búrok a századforduló orosz gyereke-

inek és serdülőinek hőseivé váltak. Ebben oroszlánrésze volt azoknak, a jellemzően nem orosz szerzők által írt könyveknek, ifjúsági regényeknek, amelyeket kontinensszerte olvastak a fiatalok. Az a generáció, amely a XX. században két világháborút is megélt, a háborúval kapcsolatos első élményeit a századfordulón, a tanulmányban bemutatott műveken és módokon keresztül szerezte meg. Ennek a jelenségnek az orosz aspektusait kelendő alapossággal, érdekes forrásszemelvényekkel és képekkel illusztrálva mutatja be Borisz Gorelik: *Russian Children and Adolescents in Pro-Boer Movements during the South African War* c. tanulmánya.

Boris Gorelik: Russian Children and Adolescents in Pro-Boer Movements during the South African War (Orosz gyerekek és serdülők a búrokért folyó mozgalmakban a dél-afrikai háború idején). *South African Journal of Cultural History*. Vol. 37, No. 1, 2023. 23-48. o.

Szabó-Zsoldos Gábor